

НАЦИОНАЛНА, РЕЛИГИЈСКА И КОНФЕСИОНАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА КАО ФАКТОРИ ДРУШТВЕНЕ УДАЉЕНОСТИ ОД РОМА У СРБИЈИ*

ДРАГАН ТОДОРОВИЋ

Апстракт. – Изградња нових етничких односа на Балкану није могућа без трезвеног суочавања са постојећим проблемима, посебно у сфери регулисања међуетничких односа. Као национална мањина у Србији, Роми су у прошлости и данас бивали најчешћим објектом изражавања социјалне дистанце већинског становништва, али и осталих мањина.

Истраживањем заступљености појединих фактора у интензитету друштвене удаљености, добијају се релевантне информације које имају посебно значење у мултикултуралним друштвима, а говоре колико су његови чланови, као припадници појединих националних, религијских или културних група везани за своју групу, тј. толерантни једни према другима. У раду се ограничавам на разматрање утицаја *етничко-религијске групе* чинилаца – националне, религијске и конфесионалне идентификације – на социјалну дистанцу према Ромима у Србији.

На крају рада, усудио сам се да држави, друштвеним институцијама и верским заједницама понудим сопствено скромно виђење конкретних мера чије би спровођење могло утицати на смањење друштвене удаљености спрам Рома.

Кључне речи: национална идентификација, религијска идентификација, конфесионална идентификација, друштвена удаљеност, Роми, Србија.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

О емпиријском исцртавању

Као део активности на реализацији четворогодишњег макропројекта „Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске

* Рад је настао прерадом и сажимањем завршног поглавља магистарског рада “Утицај етничко-религијских чинилаца на социјалну дистанцу према Ромима”, који је јануара месеца 2006. године одбрањен на смеру *Социологија религије*, на Филозофском факултету у Нишу.

Текст је урађен у оквиру рада на пројекту *Култура мира, идентитет и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), који изводи Институт за социологију Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

интеграције“ (2002–2005), који се одвијао на Институту за социологију Филозофског факултета у Нишу, уз финансијску подршку Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије, у другој половини 2003. године изведено је компаративно искуствено истраживање „Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућности сарадње и интеграције на Балкану“ на узорку од 1.786 испитаника. Узорак је био подељен на три подзорка са идентичним бројем испитаника, који су остварени на територији југоисточне Србије, северозападне Македоније и централне и западне Бугарске. Прикупљање емпиријске грађе обављено је у пет округа југоисточне Србије (Нишавски, Топлички, Пиротски, Јабланички и Пчињски), три општине северозападне Македоније (Скопље, Тетово и Куманово) и две области централне и западне Бугарске (Шумен и Велико Трново). Српски узорак спровео је тим наставника и сарадника Универзитета у Нишу, бугарски је био препуштен колегама са Универзитета у Великом Трнову и Шумену, а у Македонији је пружена несебична помоћ Филозофског факултета у Скопљу. У наведеним регионима узорак је чинило већинско становништво и припадници трију мањинских етничких група, и то: у Србији Рома, Албанаца и Бугара; у Македонији Рома, Албанаца и Срба; у Бугарској Рома, Турака и Влаха.

Резултати истраживања показали су да неромско становништво највећи степен друштвене удаљености на територији југоисточне Србије показује према Албанцима, Бошњацима (Муслиманима) и Ромима, на територији северозападне Македоније према Албанцима, Ромима и Бошњацима (Муслиманима), а у централној и западној Бугарској према Ромима, Албанцима, Власима и Помацима. Видно је да су Роми једина мањина према којој је изражена велика дистанца у све три земље, а како су и једна од најбројнијих мањина на овим просторима, сматрали смо да посебну пажњу треба посветити управо проблему социјалне дистанце неромског становништва према ромској мањини. У раду се презентују подаци из базе података о Србији.

Одређење социјалне дистанце

Појам *социјалне дистанце* или *друштвене удаљености* у социологију је увео амерички социолог Р. Е. Парк (Park) дефинишући је следећим речима: „Степен и мера разумевања и интимности који обележавају пресоцијалне и социјалне односе уопште (*Sociološki leksikon* 1982:116–17).“ Као психолошка блискост или удаљеност од припадника неких група, претежно се односи на тзв. конативну (понашајну) компоненту става и операционално одређује као спремност да се прихвате или одбију карактеристични социјални односи. Важно је приликом коришћења појма друштвене удаљености прецизирати према коме или према чему се манифестује дистанца (појединац, група, идеја) и у ком се обиму и форми испољава. Највећи број истраживања друштвене удаљености извршен је у области расних и етничких односа, због чега се посебно место у друштвеним наукама поклања *етничкој удаљености*.

Амерички социолог Емори С. Богардус (E. S. Bogardus), први је конструисао технику чији је специфичан циљ мерење и поређење ставова према расним и етничким групама, али се она, уз одређене модификације, може применити за испитивање социјалне дистанце према било којој групи особа. Применом Богардусове скале на националним скупинама индиректно меримо предрасуде испитаника, па се на основу добијених резултата може закључивати о степену међунационалне толеранције једне националне скупине према другој, односно спремности различитих националних група да развијају дух сарадње у мултиетничким срединама.¹

Појмовно дефинисање чинилаца који одређују социјалну дистанцу

Кроз низ истраживања у бројним земљама и културама показало се да *различити* фактори одређују основу социјалне дистанце. То могу бити пол, узраст, место становања, раса, религија, конфесија, националност, професија, политичка идеологија итд. Дакле, зависно од карактеристика испитаника, придаваће се различита тежина различитим факторима који одређују социјалну дистанцу: неке групе могу наглашавати националност више од осталих фактора, друге групе могу наглашавати верску припадност и сл. Истраживањем заступљености појединих фактора у интензитету друштвене удаљености, добијају се релевантне информације које имају посебно значење у мултикултуралним друштвима, а говоре колико су његови чланови, као припадници појединих националних, религијских или културних група везани за своју групу, тј. толерантни једни према другима. Такви подаци врло су битни јер указују на друштвене промене и полазиште су са којег се могу предвиђати, али и спречавати нежељени догађаји. У нашем раду ограничићемо се на разматрање утицаја етничко-религијске групе чинилаца: националне, религијске и конфесионалне идентификације.

1. Национална идентификација

Идентификовање са нацијом једна је од важнијих одлика друштвеног идентитета. Много пута до сада се национална припадност издвајала као базични диференцирајући чинилац друштвеног (не)прихватања особе другачијег етничког порекла, а бројни посленици различитих области друштвених наука удруживали су напоре у свеобухватном опису феномена националног идентитета.² У домаћој литератури термини „етнички идентитет“ и „национални

¹ Опширније о Богардусовој скали у: Крећ, D, Краћфилд, R. S. i I. L. Balaki (1972); Gud, V. i P. Het (1966) и Supек, R. (1968).

² Погледати следеће исцрпне студије: Гелнер 1997; Plessner 1997; Benedikt 1998; Keduri 2000.

идентитет“ врло се често синонимно употребљавају, јер им се значења увелико преплићу, мада је такав приступ погрешан.³

Интерпретирајући Хобсбаума (Hobsbawm), Путиња и Фенар (Routinart&Fenart) (1997:57) на следећи начин објашњавају њихову међусобну упућеност, али и разлику: „Такође је тачно да национализам, да би остварио свој програм, настоји да се поистовети с етницитетом пошто му овај омогућује да нацију заснује у историјском континуитету и прибави јој осећање ‘нас’, наиме, осећање идентитета које јој недостаје управо у оној мери у којој је она новија творевина.“ Национални идентитет и нација представљају сложене конструкте сачињене од више узајамно повезаних компонената – етничке, културне, територијалне, економске и правно-политичке. „Нација се, дакле, може дефинисати као именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким мишловима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника“ (Smit 1998:30).

Рот и Хавелка (1973: 36) одређују националну везаност као „систем међусобно повезаних ставова у којима долази до изражаја однос појединца према сопственој нацији, својој националној држави и територији, властитој националној култури, језику и историји, према националним вредностима и симболима, затим према другим народима, како према онима с којима је властита нација била или је политички или економски у пријатељским, односно непријатељским односима, тако према другим народима уопште, те према националној диференцијацији као социјалној појави“.

У складу са оваквим својим одређењем, аутори претпостављају пет облика националне везаности: 1. *искључива национална везаност* (означава изразиту свесност припадности сопственој нацији уз омаловажавање других нација; психолошки садржај овог облика националне везаности исказује се као национализам, етноцентризам и шовинизам); 2. *искључива национална везаност* (подразумева патриотизам и одређени степен националне идеализације, али и прихватање других нација); 3. *подељена национална везаност* (подразумева постојање осећања припадности сопственој нацији, али и тежњу за међунационалном сарадњом и разумевањем; лојалност се изражава према човечанству и свему хуманом, али не искључује везаност за сопствену нацију); 4. *општи људска везаност* (не укључује осећај припадности одређеној нацији, него везаност за општу људску заједницу и тежњу да се превазиђу уски национални интереси) и 5. *ана национализам* или *индивидуализам* (одсуство везаности за било коју нацију, при чему се национални осећаји сматрају штетним или непотребним).

³ Када се позивамо на резултате емпиријских истраживања у негдашњој СФРЈ, морамо имати у виду да је термин „национално“ готово искључиво коришћен у говору о групама људи различитог етничког порекла. Социолошке анализе новијег датума дискурса о етничком прочитати у: Ћићак-Chand i Kumpes 1998; Ћајић-Kumpes 1999.

2. Религијска идентификација

Религијска идентификација означава актуелну везаност за религију и цркву. У социолошко-емпиријским истраживањима испитаник одређује своје место на следећем религиозном континууму транзитивног карактера: религиозност (верници) – секуларност (религиозно неопредељени) – секуларизам (нису верници) – атеизам (атеисти) (Ђорђевић 2003а).

У искуственим истраживањима религијска идентификација најчешће се испитује употребом двеју скала (не)религиозности, опште и конкретније природе: личне религијске идентификације и прецизније личне религијске идентификације.

Подаци о религијској и конфесионалној самоидентификацији полазни су оквир о распрострањености религиозности у истраживаној популацији кроз исказ о томе како се идентификују на скали личне религијске идентификације, која представља континуум од увереног верника до противника религије, те којој конфесији припадају (православној, католичкој, протестантској...). Иако је реч о старим класификацијама, коришћене су због могућности компарације са истраживањима из претходних деценија, као и због чињенице да се равноправно користе и у неким новијим искуственим проучавањима (Marinović-Jerolimov 2005).

3. Конфесионална идентификација

Опште је место у социологији религије да се класична религиозност састоји од два конститутивна елемента: *религиозне свесности* и *религиозног понашања и удруживања*. Религиозна свест проучава се преко *конфесионалне идентификације*, *личне религијске идентификације*, прецизније личне религијске идентификације, изјава о веровању у постојање бога, у загробни живот, у Исусов божански карактер, о потреби религије човеку итд.

Конфесија или *вероисповест* (припадање некој вери) јесте појам везан за хришћанство. Конфесионална идентификација није једнозначан већ сложен и динамичан феномен. Досадашња емпиријска истраживања показала су да је признавање вероисповедног припадања далеко најраширенији вид испољавања традиционалне везаности људи за религију и цркву. Међутим, конфесионално опредељивање не означава аутоматски и индивидуалну религиозност. У почетку се неретко конфесионална идентификација изједначавала са *конфесионалним менталитетом*, стањем духа које у датом окружењу „боји“ каснија индивидуална верска опредељивања. Најчешће се, међутим, меша са религијском идентификацијом, односно са религиозношћу, изазивајући тако бројне спорове.

Не губећи из вида да конфесионална идентификација није истоветна с религиозношћу спољашњег социолошког вида, прихватамо да она може

означавати: „1) актуелну везаност за конкретну вероисповест, и тиме актуелну особну религиозност; 2) традицијску повезаност с одређеном вероисповести – и услед поистовећивања религије и етноса – без религиозности, али с јасном свешћу о конфесионалној позадини и 3) признавање конфесионалног порекла, ‘религије по рођењу’ (‘религије дедова и очева’), упркос помањкању разложне свести о томе и сопственој безрелигиозности“ (Ђорђевић 1998:266). Подсећања ради, не треба заборавити и на бесконфесионалност, када људи одбијају идентификацију у конфесионалним терминима или их у психичко-сазнајном смислу не поседују. Тако се, на пример, у случају Срба може говорити о: нерелигиозним Србима – православцима по рођењу; нерелигиозним Србима – традиционалним православцима, и религиозним Србима – актуелним православцима.

Роми – етничка и верска мањина у Србији

Према последњем попису из 2002. године, у Србији живи 108.193 Рома. Међутим, демографи процењују да у Србији живи знатно већи број Рома, око 450.000. Разлика између утврђеног и процењеног броја Рома последица је „етничке мимикрије“, тј. одлуке самих Рома да се приликом пописа становништва изјашњавају као припадници неке друге народности, а не као Роми (Јовановић 2003). Највише их је у југоисточној Србији, а у појединим општинама (Сурдулица, Бујановац, Бојник, Владичин Хан) учешће Рома у укупном становништву креће се и до 1/3 (*Nacionalne manjine u SR Jugoslaviji* 2002:78). Настава на ромском језику у Републици Србији остварује се, на основу одлуке Министарства просвете из 1997. године, усвајањем наставног плана и програма осмогодишњег школовања које је поднела Матица ромска, за сада у свега неколико школа. Међутим, подаци из пописа из 2002. године откривају да само 21,9% Рома заврши основну школу, 7,8% средњу, а тек 0,3% има више или високо образовање. Готово 80% ученика специјалних школа за децу са посебним потребама су ромске националности. Данас постоји на десетине ромских друштвених и политичких удружења. Од 1989. године у Српској академији наука и уметности постоји Комисија за проучавање живота и обичаја Рома, а на ромски језик су преведени „Нови завет“ и „Петокњиже“. Садржаји на ромском језику на националној телевизији емитују се кроз више емисија, постоји и свакодневни радио програм, а формиран су и први самостални ромски медији. Начин на који се извештава о Ромима у штампаним медијима ствара слику о њима као о друштвеној групи којој је потребна помоћ, мада се поједини текстови одликују вредносно негативним генерализацијама (Milošević i Stojić-Atanasov 2003).

Роми су *par excellence* пример народа „пребогатог“ мањинским искуством, и то искуством вишеструког мањинства. Прецизно сецирање њиховог положаја у Србији то најбоље објашњава: „Они су бар за сада на неколико сте-

пеница и вишеструко у мањинском положају. Јесу *еџничка мањина* на републичком нивоу, али, по правилу, и *мањина окружена већинском еџничком мањином и већинским народом* (примера ради, Рашка област: Роми – етничка мањина >< Муслимани/Бошњаци – већинска етничка мањина >< Срби – већински народ), или *само већинским народом* (на пример, Нишавски округ: Роми – етничка мањина >< Срби – већински народ). У наведеном погледу, *збој ѿериџоријалне расџишеносџи, не очекује се биџина измена њиховој еџничкој мањинсџива*. Роми су и републичка *верска мањина*, али и *мањина окружена релиџијом већинске еџничке мањине, која, најчеџиће, није и релиџија већинској народа* (Рашка област: Роми муслимани – верска мањина >< ислам – религија Муслимана/Бошњака, већинске етничке групе >< православље – конфесија Срба, већинског народа), или *само релиџијом већинској народа* (Нишавски округ: Роми православци/муслимани – верска мањина >< православље – конфесија Срба, већинског народа)“ (Ђорђевић 2003b:214–15).

Иако је још 1927. године у Београду основана „Прва српско-циганска задруга за узајамно помагање у болести и смрти“, а седамдесетих година прошлог века, у саставу некадашње СФРЈ, покренути почетни механизми заштите националног и културног идентитета националних мањина, Србија ће остати запамћена као земља која је међу последњим признала Ромима статус националне мањине, усвајајући 2002. године *Закон о зашџиџи ѿрава и слобода националних мањина*. Тиме су институционализовани неопходни предуслови за интензивирање процеса свеукупне социјално-економске еманципације Рома. Убрзо након тога, формиран је и први *Национални савети Рома Србије и Црне Горе*, а Влада Републике Србије образовала је *Савети Републике Србије за националне мањине*, у чијем раду ромски представници равноправно учествују са представницима осталих националних мањина. Реч је о првим корацима у решавању нагомиланих проблема, а упућенији у ову проблематику издвајају фронтове на којима тек предстоји координирана акција: „Обезбедити друштвену и политичку подршку; оснажити тренутно крхке и готово неформалне институционалне претпоставке у смислу усвајања скупштинске декларације о положају Рома у Србији; обезбедити доношење одлука Владе Републике Србије у вези са прихватањем обавеза из одговарајућег програма интеграције и развијањем механизма за њихово спровођење; успоставити програмске и донаторске координације међународних институција за финансирање и евалуацију програма и пројеката посвећених Ромима; укључити стручњаке у ове процесе и, најзад, обезбедити перманентна буџетска средства за реализацију програма интеграције“ (Ваџић 2004: 75). Одговорност за спровођење планираних мера треба да буде адекватно подељена између централне и локалних власти, припадника ромске заједнице и осталих грађана.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА – АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

Фреквенција социјалне дистанце на Богардусовој скали

Табела 1. Социјална дистанца према Ромима у Србији (у %)

ОДНОС	ДА	НЕ	НЕУТРАЛНО
Ступио бих у брак	8,6	81,3	10,1
Имао бих за пријатеља	57,6	31,3	11
Живео бих у суседству	58,3	30	11,8
Радио бих у истој фирми	70,3	20,1	9,6
Имао бих за претпостављеног	36,8	53,4	9,8
Живео бих у истом граду	75,8	15,5	8,8
Живео бих у истој држави	77,1	15,1	7,8

Запажа се правилност у одговорима испитаника на Богардусовој скали: са смањењем социјалне блискости, расте позитивно декларисање („склад“ ре-мети једино ниска прихваћеност Рома за надређеног на радном месту). Србију одликује велики број позитивних одговора, уз свега десетак процената неодлучних, а самим тим и нижа социјална дистанца.

Употреба Богардусове скале у мерењу дистанце има и својих недостатности, за које још увек нису пронађена до краја задовољавајућа алтернативна решења, односно није пронађен одговарајући инструмент *мерења вредносних скалова*. Како упозоравају Лазар и Коковић (2005:252), мане су садржане у чињеници да се „нумеричке вредности понуђених одговора о спремности на одређене карактеристичне видове друштвених контаката... у најбољем случају могу третирати само ординално, али не и интервално; овај недостатак се једним делом решава применом редне метричке скале, која је по својим карактеристикама ’између ординалне и интервалне скале’ /Siegel, Shepherd, 1959:336/, као и повећањем квантитативне валидности скалирања методом једнообразног оцењивања спремности на више важнијих друштвених односа, тако да се мера дистанце изводи из вишеструких група квантификованих номиналних података“.

Скалирањем прикупљени, основни резултати су квантификовани ставови, тј. бројчани подаци на основу којих се одређује дистанца између испитиваних друштвених/националних/етничких група, али *на скали која је у основи самој истраживачкој инструменти*. Стога квантификовани резултати не могу бити замењени фреквенцијама изјашњавања испитаника за поједине ставове, нити се резултати могу тумачити само на основу њих, већ се само фреквенцијама употпуњавају.

Ми смо у истраживању користили модификовану Богардусову скалу од седам односа за испитивање социјалне дистанце (види табелу 1), али смо њене недостатке покушали да ублажимо израчунавањем укупне мере социјалне дистанце неромског према ромском становништву.

Укупна мера социјалне дистанце према Ромима у Србији

Укупну меру социјалне дистанце неромског према ромском становништву израчунали смо сабирањем одговора испитаника на седмостепеној Богардусовој скали. Прецизније речено, укупна мера социјалне дистанце изведена је израчунавањем аритметичке средине између позитивних, негативних и неутралних одговора: сваком позитивном одговору додељен је један, неутралном два, а негативном одговору три поена. Распон добијених вредности кретао се између 1 и 3, тако да је јединица означавала непостојање икакве дистанце, а тројка максималну удаљеност од припадника ромске заједнице. Определили смо се за овакав приступ вођени примером да анализом равноправно обухватимо тзв. неутралне одговоре, којих је у истраживању било подоста, и који би пореметили истинску слику о укупној социјалној дистанци према припадницима ромске националне мањине простим придруживањем позитивним или негативним одговорима. Из укупног сора изузети су „мисинзи“, тј. они упитници у којима су недостајали одговори на понуђеној скали за утврђивање друштвене удаљености од припадника других националних група и етничких заједница, као и упитници у којима је, приликом опредељивања на седмостепеној скали, број неутралних одговора био већи од два (табела 1 и графикон 1 у прилогу).

Утицај националне идентификације на социјалну дистанцу према Ромима у Србији

Већински народ у Србији одликује се много већом друштвеном удаљеношћу од суграђана ромске националности него што је то случај са припадницима мањинских народа. Албанци и Бугари готово истоветно реагују приликом опредељивања за различите социјалне односе са припадницима друге мањинске групе (табеле 2, 2а и 3 у прилогу).

Утицај религијске идентификације на социјалну дистанцу према Ромима у Србији

Религиозност испитаника у Србији није пресудан чинилац за одређивање нивоа социјалне дистанце према Ромима. Атеисти јесу исказали највећу задршку, следе религиозни, нерелигиозни и равнодушни према религији, али то нису статистички признате разлике (табеле 4 и 4а у прилогу).

*Утицај конфесионалне идентификације на социјалну дистанцу
према Ромима у Србији*

Белодана је разлика у одговорима православаца, муслимана и „бесконфесионалаца“ („не признаје конфесионално порекло“, „не зна које му је конфесионално порекло“ и „не жели да се изјасни“): православни су најнетолерантнији у посматраном српском узорку, статистички је та разлика највидљивија у поређењу са одговорима муслимана (0,014), мада се, по својој толерантности, издвајају и одговори свих оних којима конфесионално одређивање не игра важну улогу у животу (табеле 5 и 5а у прилогу).

* * *

Приметна је дисперзија одговора на формираним скалама. Изоловано посматрано, апсолутну отвореност према Ромима и Ромкињама у Србији показало је укупно 6,9% испитаника, док у потпуности одбија сваки контакт са њима 10,2% анкетираних. У средини је палета варијетета, зависно од тога у којој мери превагу односе позитивни, негативни или неутрални одговори. Генерално, прихватимо ли вредност 2, као замишљени граничник између позитивних и негативних декларисања испитаника, већа је заступљеност ових првих и износи приближно 70%.

Из групе етничко-религијских чинилаца, који утичу на социјалну дистанцу према ромском народу, по свом интензитету издваја се национална идентификација. Са безбедних висина преовлађујућег и бројнијег националног корпуса, Срби нису спремни на компромисно, прецизније речено мултикултурно и интеркултурно одношење према Ромима, врло специфичној и занемареној мањинској групи на Балкану. Много је благонаклонији став припадника других мањинских народа обухваћених истраживањем, тачније Бугара и Албанца.

Из конфесионалног угла разматрано, исказана је већа толеранција спрам Рома од стране муслимана. У прилог оваквом исходу иду досадашња, на терену и у историји много пута потврђена сазнања да су балкански Роми, традиционални припадници ислама, најчешће у градским условима становања. Но, забринутост нас чине одговори православног и становништва коме верско декларисање није блиско. Забринутост, пак, не треба толико да чуди, јер корелира са утврђеним националним профилем, према коме се већински народ, већма православан, мање добросуседски односи према Ромима. Због тога конфесионалне разлике нису статистички значајне у поређењу са социјалном дистанцом.

И док у случају националног и конфесионалног обележја испитаника статистика показује кад већи, а кад мањи значај, дотле поређења аритметичких средина на религијском плану немају никаквог удела. Од малог статистичког значаја су забележени варијетети, никада такви да бисмо, на пример религијске супротставили нерелигиознима и равнодушнима према религији и прогласили религијску припадност фактором друштвеног одбацивања Рома.

Размајрање разлика у утицају националне, религијске и конфесионалне идентификације на социјалну дисципину према Ромима у Србији

Прелиминарном анализом искуствених података, закључили смо да у друштвеној удаљености од Рома у Србији предњачи већинско српско становништво, а да су се албански и бугарски одговори, као представника других мањинских народа, одликовали израженијом толерантношћу у прихватању понуђених социјалних односа. Улога конфесионалног елемента при томе је пропорционална етничком, док је религиозност фактор без посебног утицаја.

Но, резултати новијих емпиријских истраживања⁴ упућују да декларисање на Богардусовој скали покаткад не мора да корелира са практичним понашањем на локалном нивоу, путем којег се најбоље тестира истинска спремност на заједничарење у областима од значаја за свакодневни живот. Поредићемо ставове Албанаца са југа Србије са српским ставовима о једном броју питања која њихову перцепцију Рома смештају у шири контекстуални оквир.

Евидентно је да је међу припадницима мањинских етницитета у српској држави сазрела свест о праву на посебност и равноправну партиципацију у различитим облицима друштвене организованости. На питање општег карактера „*Већински народ у свим државама треба да доноси све важне одлуке, без обзира на припадност националних мањина и етничких група*“, Срби су задржали непромењен став: 2001. године се позитивно декларисало 65,1% анкетираних, а 2004. 52,4%. Тиме су они презентовали опстајање на ауторитарним позицијама и неспремност за прилагођавање промењеном друштвеном миљеу. Али, погледајмо шта се дешава са опредељењем за егалитарност међу Албанцима: 2001. они децидно негирају право на мајоризацију већинском народу – 88,2%, да би у 2004. рапидно променили угао гледања на овај проблем – 54,2% слаже се са понуђеном тврдњом. Иако мањина, они се готово подједнако изјашњавају као припадници већинске нације! Да ли се може говорити о олаком и некритичком уживљавању у улогу властодржаца након освајања управљајућих позиција на локалном нивоу у јужним српским општинама или, чак, о индиректној подршци политичким захтевима сабраће на Косову и Метохији за територијалном аутономијом и легализацијом постојећег односа снага, након чега би се Албанци недвосмислено појавили као већинска етнонационална заједница са извршном власти у рукама? У том случају, мало ће наде преостати Ромима за коначно стицање позиције равноправног партнера у будућим интеграционим процесима. Неколико примера потенцијалног (не)поверења за вршење значајних функција у државним институцијама према припадницима ромске националности иде у прилог прет-

⁴ Задржаћемо се на два истраживања из блиске прошлости: *Роми између Срба и Албанаца у Бујановцу и Прешеву (Политички и културни узроци конфликта)* из 2001. и *Живљење невладине сектора у јужној и источној Србији* из 2004. године. Детаљни резултати и налази у: Živković 2003; Đorđević, Živković i Jovanović 2004. и Đurović 2005.

ходној оцени. Рома не би радо видело: а) као војног угледника, 2001. 67,6% Срба и 75,2% Албанаца, а 2004. 60,8% Срба и 96,3% Албанаца; б) као првог човека полиције, 2001. 62,9% Срба и 73,2% Албанаца, а 2004. 63% Срба и 96,3% Албанаца и в) као министра у влади, 2001. 59,3% Срба и 58,7% Албанаца, а 2004. 56,4% Срба и 96,3% Албанаца. Тачно је да низак образовни ниво – рак-рана ромског етноса – највећи број Рома никада неће довести у ситуацију да буду изабрани на високе војне, полицијске или министарске положаје, али реч није о томе зашто они не могу да учествују у избору, већ о отворености друштвене заједнице за ромску промоцију.

Онеспokoјавајуће звуче подаци из извештаја Програма за развој Уједињених нација о хуманом развоју за Републику Србију за 2005. годину, представљени у кабинету председника Републике Србије, 30. септембра 2005. године, и објављени у масовним медијима.⁵ На питање да ли је постојање националних мањина за земљу предност или извор тензија, нешто мање од половине – 49,5% – грађана Србије одговорило је да присуство различитих језика, култура и религија обогаћује културу једне земље и представља предност, док је 50,5% оценило да различитости неизбежно стварају тензије, те да су земље без националних мањина у бољем положају. Најчешћи одговор да су мањине потенцијални извор тензија давали су Албанци, а број оних међу њима који заступају овакав став расте – тако је у фебруару 2002. размишљало 40%, а у августу 2003. 56% Албанаца у Србији. Међу онима које радују различитости, процентуално је значајно више припадника мањина него Срба – такав став је, изражено индексом, испољило 56,8% испитаних Срба и 85,4% осталих. На другом полу, међу Србима је више оних који сматрају да припадници њихове нације не би требало да се склапањем бракова мешају с припадницима осталих нација – међу онима који су испољили такав став, више је Срба (23,1%) него припадника осталих нација (14,3%). Највећи степен етноцентризма утврђен је међу младима од 20 до 23 године. Ипак, просечно гледано, 40,3% испитаних мисли да је дивно што у његовој земљи постоје различите нације и културе.

Да ствари реално могу да буду и другачије, сведоче искуства до којих су дошли истраживачи реализујући један други пројекат.⁶ Мерења су социјална дистанца према Ромима, али су испитивани не-роми из суседства или са обода махала. За њих Роми нису били посебна непознаница, већ прве комшије са којима су остваривани непосредни контакти. У поређењу са досадашњим нала-

⁵ Извештај за Србију за 2005. годину под називом „Снага различитости“ – први након десетак година паузе – бавио се питањима мултикултурализма и мањинским питањима у савременој Србији. Извештај је припремио национални тим експерата из Београдског центра за људска права и Економског института у Београду, а стручну подршку обезбедили су УНДП и Одељење УН за економска и социјална питања.

⁶ Ради се о пројекту *Ромска насеља, услови животоа и могућности интеграције Рома у Србији*, реализованом 2002. године. Детаљни подаци садржани у: Jakšić и Vašić 2005.

зима, забележена је обострана отвореност између Рома и не-рома. Док се пристајање на брачну заједницу са Ромом или Ромкињом у највећем броју случајева мери једноцифреним процентима, овде готово сваки трећи испитаник (30,6%) није одбио ту солуцију. Тек сваки петнаести не-ром одбио је пријатељске, а тек сваки десети суседске односе. Занемарљиви су износи негативних одговора приликом оцењивања могућности заједничког живота у граду (2,3%) или држави (2%). Јесте да се овде, у виду контрааргументације, може говорити о друштвено пожељним одговорима и исконској потреби људи да се представе у бољем светлу него што то заиста јесу, али та је могућност стајала на располагању и у свим другим истраживањима. Истина је да су ови људи прешли фамозну границу неповерења, да су упознали Роме изван стереотипних медијских представа и устврдили да је могуће са њима живети као са људима од поверења, упркос боји коже или другачијем верском идентитету. Живот је овде прстигао троме државне институције и са речи прешао на дела, показујући како је непрестаним прожимањем различитих културних образаца могуће савладати и наизглед непробродиве препреке.

ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОЖЕНЕ МЕРЕ

Надлежним државним институцијама Србије предстоји стрпљив рад на креирању реалних политичких, социјално-економских и културних претпоставки за целовиту друштвену интеграцију Рома. Континуираним упознавањем већинског окружења са особеностима ромског етноса, поступно ће се смањивати разлози социјалне одбојности према њима и афирмисати статус равноправних грађана, а предузетим политичким акцијама подићи ће се ниво образовног постигнућа, услова становања и привредне моћи. Ромски глас чуће се и обезбеђивањем гаранција за њихово пуноправно присуство на свим нивоима одлучивања и њиховом активном улогом у јавној сфери.

Подршка стварању неопходних предуслова за афирмацију ромског идентитета неизоставно мора да пристигне и са стране црквено-религијског комплекса. Истекли век није донео Ромима бољитка од суштинског значаја у погледу уважавања тананих нити вере. А није у природи двеју светских религија и њихових конфесија да једном верничком корпусу придају већи, а другом мањи значај. Проблем, дакле, лежи у незаинтересованости црквених институција и високих служитеља, на које се угледа паства. Православна црква и Исламска верска заједница нису никада оформиле посебна тела за мисионарење међу Ромима,⁷ а локално свештенство држало се подаље од ромских гета,

⁷ Посебан Одбор за бригу о Ромима имају једино католици. О ставовима црквених великодостојника и представника ромске елите о Ромима као верницима више у: Живковић, Тодоровић, Јовановић и Ђорђевић 2001.

у којима су се одвијале свакодневне активности. Поводећи се исказаном небригом, вероисповедна браћа са зазором их је погледавала на молитвама у храмовима или свечарским поворкама, а нису изостајали ни изливи религијске нетрпељивости. До квалитативног помака долази тек са активнијим заживљавањем протестантског погледа на свет у последње две деценије двадесетог века, нарочито у јужној Србији. Показало се да су протестантске месне цркве добро организоване заједнице, са разрађеним механизмима интеграције и укључивања чланова у живот и делатност цркве, јаким социјалним и материјалним разлозима конверзије и привржеништва и концептом анационалних заједница, које протежирају једнакост и братство. Ни тамо им није увек било лако. Остали чланови са скептицизмом би гледали на новообрађене, све док они својим новим начином живота не би потврдили да су постали искрени следбеници Божји. Ипак, конверзија у разне мале верске заједнице, Ромима је донела жељно ишчекивано уважавање и пажњу у пасторалном душебрижнштву, наду у боље сутра и сопствено достојанство, речју, све оно што им је било ускраћено у надменом опхођењу домицилних верских одличника. Остварени су позитивни ефекти у повећању квалитета живота и побољшању друштвеног статуса: смањење ситног криминала, алкохолизма, наркоманије и проституције, побољшане хигијенске и образовне навике.

За разлику од лаконског осуђивања, много је теже одлучити се на трагање за сопственим пропустима. Зато је на већинском народу и већинским црквама да боље поразмисле шта заправо (не) нуде напаћеном ромском народу и колико још труда треба да уложе у истинско разумевање његовог вишеслојног конфесионалног идентитета. Ниједан од национа неће се моћи похвалити тиме како је регулисао статус националних мањина уколико се оне и даље буду осећале угроженим. Роми ће представљати лакмус папир те демократичности.

Подршка интеркултуралистичком образовном обрасцу – са највиших државних инстанци и на локалном плану – може одсудно допринети прихватању заједничке плуралне стварности и развијању облика комуникације који ће афирмисати оно позитивно у тој стварности. Истовремено, идеја *интеркултурализма* више не би представљала тек усамљена визионарска настојања добронамерних интелектуалаца, већ би прерасла и развила се у један нови интеграцијски социјални процес.⁸

Гледано из угла националног и религијско-конфесионалног идентитета, допринос заживљавању интеркултуралистичких тенденција могао би да се одвија по следећој шеми.

⁸ Искрпно о ауторовим ставовима гледе претпоставки за заживљавање интеркултурализма у Србији и на Балкану у: Тодоровић и Ђорђевић, 2006.

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

1. ДРЖАВА

1.1. Устав

1.2. Закони

1.2.1. Закон о националним мањинама⁹

1.2.2. Антидискриминациони закон

1.2.3. Закон о људским правима и правима мањина¹⁰

1.2.3. Закон о омбудсменима¹¹

1.2.4. Закон о локалној самоуправи¹²

1.3. Стратегије о применама закона¹³

1.4. Друштвени актери одговорни за примену стратегија

2. ДРУШТВЕНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

2.1. образовање

2.2. Масовни медији¹⁴

2.3. Невладин сектор

2.4. Волонтерски рад

3. НОСЕЋИ СТУБОВИ ЕТНОСА

3.1. Академија¹⁵

⁹ СР Југославија је 2002. године донела *Закон о заштити њена и слобода националних мањина* и признала Ромима статус националне мањине.

¹⁰ Народна скупштина Републике Србије, Скупштина Републике Црне Горе и Савет министара државне заједнице Србија и Црна Гора усвојили су *Повељу о људским и мањинским правима и грађанским слободама*, а Влада Републике Србије донела је *Закон о одговорности за кршење људских њена*, 2003. године.

¹¹ Република Србија још увек није изгласала овај закон, али је Скупштина Аутономне Покрајине Војводине, на седници одржаној 23. децембра 2002. године, донела *Одлуку о покрајинском омбудсману*.

¹² Народна скупштина Републике Србије донела је 2002. године *Закон о локалној самоуправи*.

¹³ Министарство за људска права и права националних мањина донело је 2002. године *Стратегију за интеграцију и оснаживање Рома*, убрзо затим, из Министарства просвете и спорта Републике Србије 2003. уследила је *Стратегија унапређивања образовања Рома у Републици Србији*, а у оквиру шире Стратегије за смањење сиромаштва у Србији, недавно је Влада Републике Србије усвојила и *Стратегију смањивања сиромаштва Рома*.

¹⁴ У Србији постоје програми на ромском језику на државним каналима за информисање, као и један број приватних ромских станица. Рецимо, у Нишу је 2001. године оформљена прва приватна, комерцијална ромска телевизијска станица *ТВ Нишава*, која дометом обухвата југ Србије.

¹⁵ Српска академија наука и уметности је 1989. године основала *Комисију за истраживање живота и обичаја Рома*, која је у међувремену одржала низ округлих столова и објавила значајан број публикација.

3.2. Универзитет¹⁶

3.3. Црква¹⁷

РЕЛИГИЈСКО-КОНФЕСИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

1. ХРИШЋАНСТВО

2. ПРАВОСЛАВЉЕ

3. ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

3.1. Формирање комисија и тела за мисионарење међу Ромима

3.2. Превођење Библије¹⁸

3.3. Школовање свештеничког кадра

3.4. Превођење кључних богослужбених књига¹⁹

3.5. Богослужење на ромском језику

¹⁶ Године 2001, по први пут на универзитетима у Југославији, на Машинском факултету у Нишу основан је и изведен изборни курс *Социологија ромској идентитетима*, а на магистарским студијама Алтернативне академске образовне мреже у Београду, такође изборни курс, *Роми у интеркултуралном окружењу*. Очекује се оснивање *кабинета за ромолошке студије* на неком од српских универзитета.

¹⁷ О улози цркве у промоцији интеркултуралистичких идеја према ромском националном корпусу више у делу „Религијско-конфесионални идентитет“. Изнесени предлози једнако важе за Исламску верску заједницу у обухваћеном региону.

¹⁸ Почивши Трифун Димић, некадашњи председник Матице ромске у Југославији, на сопствену иницијативу превео је на ромски језик *Нови завети*. Пред крај 2005. године, после неколико година напорног рада, угледни ромски музичар Мухарем Сербезовски превео је *Куран* на ромски језик.

¹⁹ Трифун Димић превео је такође и *Службеник* и *Требник* Српске православне цркве на ромски језик.

ПРИЛОЗИ

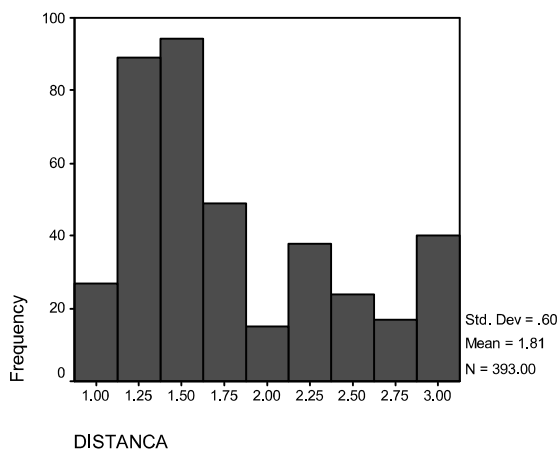
Табела 1. Укупна мера социјалне дистанце према Ромима у Србији

		Србија Н / %
Valid	1.00	27 / 6,9
	1.14	17 / 4,3
	1.29	72 / 18,3
	1.43	13 / 3,3
	1.57	81 / 20,6
	1.67	—
	1.71	12 / 3,1
	1.86	37 / 9,4
	2.00	15 / 3,8
	2.14	31 / 7,9
	2.29	7 / 1,8
	2.43	17 / 4,3
	2.57	7 / 1,8
	2.71	13 / 3,3
	2.86	4 / 1,0
	3.00	40 / 10,2
Total		393 / 100,0
Missing	System	92
Total		485

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Srbija	393	1	3	1.8132	.5966

DISTANCA

Графикон 1. Укупна мера социјалне дистанце према Ромима у Србији

Табела 2. Социјална дистанца према Ромима у Србији /Националност

Националност	Mean	N	Std. Deviation	Std. Error of Mean
Албанац	1,6059	58	,4043	5,309E-02
Бугарин	1,6048	90	,5589	5,891E-02
Србин	1,9283	239	,6134	3,968E-02
Тотал	1,8047	387	,5940	3,020E-02

ANOVA Table

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	9,539	2	4,770	14,460	,000
Within Groups	126,663	384	,330		
Total	136,202	386			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
Скор на Б скали * националност	,265	,070

Табела 2а. Социјална дистанца према Ромима у Србији / Националност (поређење по паровима)

Multiple Comparisons

Dependent Variable: DISTANCA
Scheffe

(I) NACIONAL	(J) NACIONAL	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Albanac	Bugarin	1,149E-03	9,671E-02	1,000	-,2365	,2388
	Srbin	-,3224 *	8,407E-02	,001	-,5289	-,1158
Bugarin	Albanac	-1,1494E-03	9,671E-02	1,000	-,2388	,2365
	Srbin	-,3235 *	7,103E-02	,000	-,4981	-,1490
Srbin	Albanac	,3224 *	8,407E-02	,001	,1158	,5289
	Bugarin	,3235 *	7,103E-02	,000	,1490	,4981

*The mean difference is significant at the .05 level.

Табела 3. Социјална дистанца према Ромима у Србији / Већина или мањина

Већина или мањина	Mean	N	Std. Deviation	Std. Error of Mean
Већина	1,9241	241	,6127	3,946E-02
Мањина	1,6168	148	,5082	4,177E-02
Тотал	1,8072	389	,5936	3,010E-02

ANOVA Table

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	8,660	1	8,660	26,176	,000
Within Groups	128,043	387	,331		
Total	136,703	388			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
скор на Б скали * конфесија	,252	,063

Табела 4. Социјална дистанца према Ромима у Србији / Религиозност

Религиозност	Mean	N	Std. Deviation	Std. Error of Mean
Религиозни	1,8622	224	,6119	4,089E-02
Равнодушни према религији	1,7187	97	,5449	5,533E-02
Нисте религиозни	1,7506	59	,5965	7,766E-02
Атеиста	2,0519	11	,6555	,1976
Total	1,8151	391	,5974	3,021E-02

ANOVA Table

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,262	3	,754	2,130	,096
Within Groups	136,946	387	,354		
Total	139,208	390			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
скор на Б скали * религиозност	,127	,016

Табела 4а. Социјална дистанца према Ромима у Србији / Религиозност (поређење по паровима)

Multiple Comparisons

Dependent Variable: DISTANCA
Scheffe

(I) Kakav je Vaš odnos prema religiji? Da li ste Vi lično:	(J) Kakav je Vaš odnos prema religiji? Da li ste Vi lično:	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Religiozni	Ravnodušni prema religiji	,1435	7,230E-02	,270	-5,9476E-02	,3466
	Niste religiozni	,1116	8,705E-02	,650	-,1328	,3561
	Ateista	-,1897	,1837	,785	-,7055	,3261
Ravnodušni prema religiji	Religiozni	-,1435	7,230E-02	,270	-,3466	5,948E-02
	Niste religiozni	-3,1901E-02	9,821E-02	,991	-,3077	,2439
	ateista	-,3332	,1893	,378	-,8646	,1982
Niste religiozni	Religiozni	-,1116	8,705E-02	,650	-,3561	,1328
	Ravnodušni prema religiji	3,1901E-02	9,821E-02	,991	-,2439	,3077
	ateista	-,3013	,1954	,498	-,8499	,2472
Ateista	Religiozni	,1897	,1837	,785	-,3261	,7055
	Ravnodušni prema religiji	,3332	,1893	,378	-,1982	,8646
	ateista	,3013	,1954	,498	-,2472	,8400

Табела 5. Социјална дистанца према Ромима у Србији /Конфесија

Конфесија	Mean	N	Std. Deviation	Std. Error of Mean
Православци	1,8626	314	,6162	3,477E-02
Муслимани	1,6190	60	,4247	5,482E-02
Безконфесионални	1,6807	17	,5815	,1410
Тотал	1,8173	391	,5953	3,011E-02

ANOVA Table

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,320	2	1,660	4,775	,009
Within Groups	134,897	388	,348		
Total	138,217	390			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
скор на Б скали * конфесија	,155	,024

Табела 5а. Социјална дистанца према Ромима у Србији / Конфесија (поређење по паровима)

Multiple ComparisonsDependent Variable: DISTANCA
Scheffe

(I) KONF	(J) KONF	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
pravoslavci	muslimani	,2436*	8,308E-02	,014	3,942E-02	,4477
	bezkonfesionalni	,1819	,1468	,465	-,1789	,5427
muslimani	pravoslavci	-,2436*	8,308E-02	,014	-,4477	-3,9416E-02
	bezkonfesionalni	-6,1625E-02	,1620	,930	-,4597	,3365
bezkonfesionalni	pravoslavci	-,1819	,1468	,465	-,5427	,1789
	muslimani	6,162E-02	,1620	,930	-,3365	,4597

* The mean difference is significant at the .05 level.

ЛИТЕРАТУРА

- Башић Г., *Политичко-правни положај Рома у Србији*, у Роми – од заборављене до мањине у успону, приредио Д. Б. Ђорђевић, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш 2004а, стр. 71–78.
- Башић Г., *Националне мањине у Србији*, у: Права мањина, приредио Д. Жунић, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш 2005, стр. 79–115.
- Бенедикт А., *Нација: замисљена заједница*, Плато, Београд 1998.
- Гелнер Е., *Нације и национализам*, Матица српска, Нови Сад 1997.
- Gud V. i Het P., *Metodi socijalnog istraživanja*, Vuk Karadžić, Beograd 1966.

- Dorđević D. B., *Kratka sociološka priča o konfesionalnoj identifikaciji*, у: *Strategije razvoja i procesi regionalne kulturne saradnje na Balkanu*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, Niš 1998, стр. 263–72.
- Ђорђевић Д., *Класична религиозносћ*, *Теме* 27(3):369–72, 2003а.
- Ђорђевић Д. В., *Манјинске вере и вере манјина на Балкану*, у: *Демократија и мултикултуралност у југоисточној Европи*, uredio G. Bašić, Centar za istraživanje etniciteta, Београд 2003б, стр. 209–19.
- Ђорђевић Д. В. (прир.), *Romi: od zaboravljene do manjine u usponu*, Odbor za građansku inicijativu, Niš 2004.
- Ђорђевић Д. Б. и Тодоровић Д., *Кривудаџи глумови до ромских душа (Црквени великодостојници о Ромима као верницима)*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 109:205–38, 2000.
- Ђорђевић Д. Б. и Тодоровић Д. (прир.), *Религија и верски обичаји Рома*, ЈУНИР и Свен, Ниш 2003.
- Ђорђевић, D. B., Todorović D. and Milošević L., *Romas and Others – Others and Romas: Social Distance*, Institute for Social Values and Structures „Ivan Hadjysky“, Sofia 2004.
- Ђорђевић Д. Б. и Живковић Ј. (прир.), *Роми на раскрићу (Права мањина и мањинских заједница)*, ПУНТА, Друштво добре акције, Комренски социолошки сусрети и Бахталодром, Ниш 2002.
- Ђорђевић Д. В., Živković J., and Jovanović V., *Serbs, Albanians and the Fate of the Romas*, *Theoretical Perspectives* 11:103–28, 2004.
- Ђуровић Б., *Инијерейничка дисципанаца у јужној и источној Србији*, у: *Друштвена свест, људска права и активизам грађана у јужној и источној Србији*, приредио Н. Поповић, Олбор за грађанску иницијативу, Ниш 2005, стр. 45–56.
- Живковић Ј., *Ошворена ишшања демократије*, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2003.
- Живковић Ј., Тодоровић Д., Јовановић В. и Ђорђевић Д. Б., *Ромске душе: кривудаџи глумови до ромских душа*, Универзитет у Нишу, Ниш 2001.
- Jakšić B. and Bašić G., *Romany Settlements Living Conditions and Possibilities of Integration of the Roma in Serbia*, Ministry of Human and Minority Rights Serbia and Montenegro, Belgrade 2002.
- Jakšić B. i Bašić G., *Umetnost preživljavanja (Gde i kako žive Romi u Srbiji)*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2005.
- Jovanović Đ., *Mimikrija Roma – poslednje utočište*, у: *Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana*, приредио D. Todorović, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu i Sven, Niš 2003, стр. 345–49.
- Keduri E., *Nacionalizam*, CID, Podgorica 2000.
- Kreč D., Kračfeld R. S. i Balaki I. L., *Pojedinac u društvu*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1972.
- Лазар Ж. и Коковић Д., *Етничка дисципанаца у Војводини (Резултати истраживања)*, Социолошки преглед 39(3):251–64, 2005.
- Marinović-Jerolimov D., *Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004.: između kolektivnoga i individualnoga*, *Sociologija sela* 43(2):303–38, 2005.
- Milošević L. i Stojić-Atanasov G., *Predstavljanje nacionalnih manjina: analiza sadržaja tiskanih medija u Srbiji*, *Međunarodne studije* 3(3):60–78, 2003.
- Nacionalne manjine u SR Jugoslaviji*, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd 2002.
- Plessner H., *Zakašnjela nacija*, Naprijed, Zagreb 1997.

- Попис сјановништва – Вероисповесї, мајерњи језик и национална или еџничка ѓрипадност ѓрема сїаросїи и ѓолу*, Републички завод за статистику, Београд 2003.
- Putinja F. i Stref-Fenar Ž., *Teorije o etnicitetu*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997.
- Rot N. i Havelka N., *Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*, Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka, Beograd 1973.
- Smit A. D., *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd 1998.
- Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd 1982.
- Todorović D. (ed.), *Evangelization, Conversion, Proselytism*, YSSSR, Niš 2004a.
- Тодоровић Д. (прир.), *Нишка ромолошка школа: Библиографија 1996–2005*, Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, Ниш 2006.
- Тодоровић Д. и Ђорђевић Д. Б. (прир.), *О мисионарењу, ѓреобраћењу и ѓрозелиџизму*, ЈУНИР и Свен, Ниш 2004.
- Тодоровић Д. и Ђорђевић Д. Б. (прир.), *Мањине јесу „евроџани“: Је ли инѓтеркулѓурализам ѓредуслов?*, *Habitus* VII(13):101–19, 2006.
- Čačić-Kumpes J. (prir.), *Kultura, etničnost, identitet*, Institut za migracije i narodnost, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1999.
- Čičak-Chand R. i Kumpes J. (prir.), *Etničnost, nacija, identitet*, Institut za migracije i narodnost, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1998.

Dragan Todorović

NATIONAL, RELIGIOUS AND CONFESSIONAL IDENTIFICATION
AS FACTORS OF SOCIAL DISTANCE FROM ROMAS IN SERBIA

S u m m a r y

The building of new ethnic relations in the Balkans is inconceivable without a sober treatment of existing problems, especially in the sphere of the regulation of interethnic relationships. As a national minority in Serbia, Roma in the past and today have been the most frequent research subject of the social distance of the majority population and other minorities.

By investigating the presence of particular factors in the intensity of social distance relevant information having a special meaning in multicultural societies can be obtained. It shows how their members, as members of particular national, religious and cultural groups, are bound to their group, namely, tolerant to each other. In the paper the author focuses on the discussion of the influence exerted by a *ethnic-social group* of factors, of national, confessional and religious identification, on the social distance toward Romas in Serbia

At the end of the work, I took the liberty to offer the state, social institutions and religious communities a modest personal view of specific measures whose implementation might bring about the reduction of the social distance toward Roma.

Key Words: National Identification, Confessional Identification, Religious Identification, Social Distance, Roma, Serbia.